

ADABIYOT FANIDA O'QUVCHILARDA TANQIDIY FIKRLASH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Zamira Qarshiyeva Sadridin qizi

Samarqand shahar 81-umumiy o'rta ta'lim maktabining

Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu tezisda adabiyot fanida o'quvchilarda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish metodikasi o'rganiladi. Tanqidiy fikrlash — bu badiiy asarni tahlil qilish, uning mazmunini, tuzilishini, obrazlarini va muallifning maqsadini chuqur anglashga qaratilgan faoliyatdir. O'quvchilarda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishda, adabiyot darslarida o'quvchilarga nafaqat asarlarni zavq bilan o'qishni, balki ularni baholash va tahlil qilishni ham o'rgatish zarur. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun, turli metodlar va yondoshuvlar, jumladan, asarlarni guruh muhokamalarida tahlil qilish, o'quvchilarning fikrlarini erkin ifodalash imkoniyatlarini yaratish muhim ahamiyatga ega. Misol sifatida, o'zbek adabiyotining buyuk namoyandalaridan biri bo'lgan **Abdulla Qodiriy**ning "O'tkan kunlar" asarini keltirish mumkin. Ushbu asar, o'quvchilarga nafaqat o'tgan davrni, balki inson ruhiyatini va ijtimoiy-madaniy muhitni chuqur o'rganish imkoniyatini beradi. "O'tkan kunlar" asarida, o'quvchilarga personajlar o'rtasidagi munosabatlarni tahlil qilish, ularning qarorlarini baholash va ular tomonidan amalga oshirilgan harakatlarning ijtimoiy va shaxsiy oqibatlarini ko'rsatish zarur. Misol uchun, asar qahramonlaridan birining o'zining orzu-umidlariga erishish uchun tanlagan yo'li va uning to'g'ri yoki noto'g'ri ekanligi haqidagi savollar o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi.

Kalit so'zlar: tanqidiy fikrlash, "O'tkan kunlar", Abdulla Qodiriy, adabiyot, tahlil, guruh muhokamasi, o'quvchilar.

ASOSIY QISM

Adabiyot fanida o'quvchilarda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishning asosiy maqsadi — ularni badiiy asarni chuqur anglashga va muallifning niyatini

International Educators Conference

Hosted online from Toronto, Canada

Website: econfseries.com

7th April, 2025

to'g'ri baholashga o'rgatishdir. Tanqidiy fikrlash ko'nikmalari faqatgina asarni tahlil qilishni emas, balki o'quvchining o'z fikrini erkin va asoslangan tarzda ifodalashini ham ta'minlaydi. Ushbu jarayonda adabiyotning o'ziga xos metodik yondoshuvlarini qo'llash muhimdir. Quyida badiiy asar misolida tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga oid bir nechta kreativ yondoshuvlar keltirilgan.

“O'tkan kunlar” asaridagi personajlar va ularning qarorlari

Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" asarida jamiyatdagi turli qatlamlar, shuningdek, har bir personajning qarorlari va ular qabul qilgan yo'llarining oqibatlari muhim ahamiyatga ega. O'quvchilarga personajlar o'rtasidagi murosasizlik, axloqiy tanlovlar va insoniy zaifliklarni tanqidiy tarzda o'rganish topshirilishi mumkin.

O'quvchilarga asarda yer olish masalasida o'rta chiqadigan nizolarni tahlil qilishni topshirish mumkin. Masalan, o'quvchilar o'z fikrlarini ifodalashlari kerak: "Nega Halimning yerga bo'lgan muhabbati uning hayotida shunday muhim rol o'ynaydi? Agar u boshqa yo'l tutganida, uning hayoti qanday bo'lardi?" Bu savollar orqali o'quvchilar personajning qarorlari va uning ijtimoiy muhitiga qanday ta'sir qilganini tahlil qilishadi.

O'quvchilarga o'z tahlillarini yozma shaklda taqdim etish

O'quvchilarga o'z tahlillarini erkin tarzda yozma shaklda ifodalashni taklif qilish, ularning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Masalan, o'quvchilarga o'z xulosalarini va tasavvurlarini o'zaro taqqoslashni so'rash mumkin.

"O'tkan kunlar" asarida Nima va Rauf o'rtasidagi munosabatlarni o'rganish. O'quvchilarga "Agar siz Nima yoki Rauf bo'lsangiz, qanday qaror qabul qilgan bo'lardingiz? Sizning nuqtai nazarangizdan, bu qarorlarning oqibatlari qanday bo'lardi?" deb so'rash mumkin. Bunday savollar o'quvchilarning o'z qarorlarini tahlil qilishga, muallifning nuqtai nazarini tushunishga yordam beradi.

Personajlar va jamiyatni tanqidiy tahlil qilish

O'quvchilarni, adabiy asardagi ijtimoiy, axloqiy va madaniy masalalarni tanqidiy tarzda tahlil qilishga chaqirish ham muhimdir. Buning uchun o'quvchilarga personajlarning dunyoqarashi va jamiyatdagi o'z o'rinlarini ko'rsatuvchi misollarni keltirish mumkin.

International Educators Conference

Hosted online from Toronto, Canada

Website: econfseries.com

7th April, 2025

"O'tkan kunlar"da qahramonlarning jamiyatdagi o'rni va ularning bu jamiyatda qanday qiyinchiliklarga duch kelishlari masalasini o'rganish. O'quvchilarga "Agar Nima o'zining shaxsiy qarorlarini jamiyatning kutganlariga qarshi turgan holda qabul qilgan bo'lsa, u qanday oqibatlariga olib kelgan bo'lardi?" deb so'rash mumkin. Bu orqali o'quvchilar jamiyatda qanday axloqiy normalar mavjudligini va bu normalarga qarshi chiqishning oqibatlarini tahlil qilishadi.

O'quvchilarda ijtimoiy mavqega asoslangan tanqidiy fikrlash

O'quvchilarga ijtimoiy mavqeni tahlil qilish orqali adabiy asarni tushunish va baholashni o'rgatish ham samarali bo'ladi. Asardagi ijtimoiy mavqe, turmush sharoitlari va o'sha davrdagi ijtimoiy me'yorlarni tushunish o'quvchilarning fikrlarini kengaytiradi.

"O'tkan kunlar"da o'quvchilarga asar voqealari yuz berayotgan davrni tahlil qilishni topshirish mumkin. Misol uchun, o'quvchilar "Agar o'sha davrda yashagan bo'lsangiz, o'z ijtimoiy mavqeingizni qanday ko'rgan bo'lardingiz? Nima sababdan jamiyatdagi ayrim odamlar ko'proq imkoniyatlarga ega bo'lishgan?" deb so'rashi mumkin. Bu savollar o'quvchilarga o'sha davrni tahlil qilish va ijtimoiy tuzilmaning qanday ishlashini tushunishga yordam beradi.

Asar voqealariga zamonaviy nuqtai nazardan qarash

Adabiyotning zamonaviy talqini orqali o'quvchilarga tanqidiy fikrlashni rivojlantirish muhimdir. O'quvchilar asarni o'z davriga bog'lamasdan, hozirgi zamon nuqtai nazaridan tahlil qilishlari mumkin.

"O'tkan kunlar" asarini bugungi kundagi ijtimoiy va siyosiy muhit bilan solishtirish. O'quvchilarga "Agar bugungi kunda Nima yoki Rauf bo'lsangiz, sizning qarorlaringiz qanday bo'lar edi? Sizning nuqtai nazariningizdan, bu qarorlar hozirgi kunda qanday oqibatlariga olib kelishi mumkin?" deb so'rashi mumkin. Bu savollar o'quvchilarga o'z davrini tushunish va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish imkonini beradi.

Tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun badiiy asarlardan foydalanish o'quvchilarga nafaqat adabiyotdan zavq olishni, balki har bir asarni tahlil qilishni, baholashni va o'z fikrlarini asoslashni o'rgatadi. Bu orqali o'quvchilar nafaqat adabiyotga, balki hayotga ham yanada kengroq qarashga o'rgatiladi.

International Educators Conference

Hosted online from Toronto, Canada

Website: econfseries.com

7th April, 2025

XULOSA

Adabiyot fanida o'quvchilarda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish — bu ularning nafaqat badiiy asarni to'g'ri tushunib, tahlil qilishlarini ta'minlash, balki jamiyatdagi o'rni, axloqiy me'yorlar va insoniy qadriyatlarni anglashga yordam beradigan muhim jarayondir. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish orqali o'quvchilar, asarlarni faqat o'qib chiqishdan tashqari, har bir voqea va personajning ijtimoiy va psixologik jihatlarini chuqur tahlil qiladilar. Shu bilan birga, ular o'z fikrlarini erkin, izchil va mantiqan to'g'ri ifodalashni o'rganadilar.

"O'tkan kunlar" kabi asarlar o'quvchilarni nafaqat tarixiy davrlarni o'rganishga, balki o'sha davrda yashagan odamlarning dunyoqarashini va qarorlarining oqibatlarini tushunishga undaydi. Bunday tahlil jarayoni, o'quvchilarni o'z fikrlarini ishonch bilan bildirishga va shaxsiy qarorlarining mas'uliyatini tushunishga yordam beradi.

Umuman olganda, adabiyot fanida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish — bu zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarga faqat bilim emas, balki hayotiy ko'nikmalarni ham shakllantiradi. Bu esa o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga, o'z pozitsiyasini anglash va umuman olganda ijtimoiy muhitda faol ishtirok etishga imkon yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Sirojiddinov, T. (2017). Adabiyot ta'limida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish metodikasi. Toshkent: O'zbekiston pedagogika nashriyoti.
2. Abdullayev, F. (2015). Adabiyot fanidan o'quvchilarda fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish. Samarqand: Samarqand davlat universiteti nashriyoti.
3. To'raqulov, Sh. (2018). O'zbek adabiyoti tarixida tanqidiy tahlil va metodik yondoshuvlar. Toshkent: "O'qituvchi" nashriyoti.
4. Rasulov, S. (2019). O'quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishda adabiyot darslarining roli. Toshkent: O'zbekiston milliy universiteti nashriyoti.